

## מהי אתיקה מקצועית?

הרצאה בכנס אתיקה מקצועית לפסיכולוגים חינוכיים  
מרכז לאתיקה משכנות שאננים ירושלים  
נובמבר 2006

### פרופ' גבי שפיר

פסיכולוג ראשי בבית החולים הרצוג עזרת נשים ירושלים.  
מנהל מרכז זיגמונד פרויד לחקר פסיכואנליטי והמחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית ירושלים  
מנהל אקדמי של תחום אתיקה בפסיכולוגיה במרכז לאתיקה בירושלים, משכנות שאננים.

בהרצאה קצרה זו שעניינה העיקרי הוא הגדרת שפת האתיקה המקצועית ומושגים מרכזיים בה, אציג ואסכם חמישה נושאים שקשורים זה בזה: א. הגדרות של אתיקה ואתיקה מקצועית והבלבול שביניהן; ב. מקצועיות; ג. קודים אתיים והמבנה שלהם; ד. יחסי הגומלין בין חוקים וכללי אתיקה; ה. תפקידיהן של ועדות לאתיקה מקצועית.  
**א. הגדרות של אתיקה ואתיקה מקצועית והבלבול שביניהן.**

המשימה הראשונה בה אעסוק במאמר היא עריכת סדר בהגדרות האפשריות השונות של אתיקה ואתיקה מקצועית.

בשנים האחרונות זוכה האתיקה להתייחסות נרחבת בצבורים שונים ומגוונים. לעיתים קרובות מעורר הדיון במושג זה אי-נוחות בקרב הצבורים המקצועיים הנחשפים אליו. אי נוחות זו נובעת לדעתי מהבלבול שיש בתודעתנו ביחס למושג אתיקה. חלק מההגדרות כורכות בחובן היבטים מוסריים של אתיקה ואילו הגדרות אחרות מתבססות על היבטים התנהגותיים מקצועיים של איש המקצוע.

**אתיקה** היא מושג בפילוסופיה המתאר את תורת המוסר ואת תורת המידות הטובות, וכן את העיון הפילוסופי בשאלות מוסר.

**אתיקה מקצועית** היא מונח יישומי שמתייחס לאורחות ולהתנהלות העניינים של קבוצות ובעלי עניין מקצועי.

אסא כשר (2003) הגדיר אתיקה מקצועית בצורה הבאה: **תפיסה סדורה של האידיאל המעשי של ההתנהגות במסגרת מקצועית שהיא מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת.**

לכל מילה בהגדרה זו יש משמעות ותרומה להבנת המושג אתיקה מקצועית. ראשית, אתיקה היא תפיסה סדורה ולא אוסף אקראי של כללים והנחיות המקובצים לקוד. שנית, התפיסה הסדורה של המקצוע היא הראיה הרחבה של הבעיות בתחום המקצוע, והדרך לפתור אותן באורח מקצועי ושמהן נגזרת זהותו של המקצוע. שלישית, אתיקה מקצועית עוסקת באידיאל, במצוינות

המקצועית, כפי שבאה לידי ביטוי בהתנהגות, בעשייה ובעבודה המקצועית. על פי הגדרה זו למקצועות השונים יש אתיקות מקצועיות שונות, ומתן נגזרים כללים והנחיות יסוד שמאפיינים ולעיתים אף מזהים את המקצוע ואת העוסקים בו. כללים אלה מכוונים את אנשי המקצוע להיות הכי טובים בתחומם המקצועי, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בהתנהגות המקצועית הראויה. ההתנהגות המקצועית מוגדרת בתחומי המקצוע ומתייחסת לפלחים מוגדרים מחייו של האדם בהיבטים מקצועיים של עבודתו.

### **ב. מקצועיות**

מקצועיות מאופיינת במספר מימדים (שפיר, 2003). היא מבוססת על גוף ידע שיטתי, על תיאוריה ועל עובדות אמפיריות והיא נרכשת באמצעות למידה בסיסית, מכוונת ולא אקראית. יש במקצועיות מיומנויות שיטתיות שנרכשות כמו הידע, בצורה יזומה ומתוכננת ומטרתן לאפשר לאיש המקצוע ללמוד לפתור בעיות בתחומי מקצועו. הוא פותר בעיות כאלה באמצעות ההבנה המקומית שלו, קרי יכולתו להסביר מה הוא עושה וכיצד פועל במסגרת המקצועית, והן באופן גלובאלי ורחב שמאפשר לאיש המקצוע הבנה נרחבת ומקיפה של התחום שבתוכו הוא פותר בעיות. ההבנה המקומית והגלובאלית תוחמות יחדיו את מערכות האיסורים והציוויים המאפיינים מקצוע כלשהו. הבנות אלה מגדירות את כל מה שמצוי בתחומי המקצוע, ועל אנשי המקצוע להעמיק ולדעת אותם, וכן את מה שלא כלול בתחומי המקצוע, נושאים שבהם על איש המקצוע המסוים להימנע מלעסוק. היכולת להכיר במקצועיותו של אחר בעל מקצוע זהה או שונה, היא חשובה להגדרת הזהות של איש המקצוע עצמו. מקצועיות מצויה בהתפתחות והשתכללות מתמדת, וזו לא רק נטייה טבעית של תחום מקצועי, אלא בו בזמן גם חובה אתית ומקצועית על העוסקים בתחום להשתכלל ולהתעדכן באופן מתמיד. אנשי המקצוע שמזהים ומזדהים עם מאפייני מקצועם יתאגדו על פי רב באגודה או חברה מקצועית, שתשמר ותעצים את הזהות המקצועית של הקבוצה, זהות המורכבת ממאפייני הזהות המקצועית של היחידים המרכיבים אותה.

באופן מעשי אתיקה מקצועית היא תעודת הזיהוי המקצועית האידיאלית של גוף או של קבוצת אנשים העוסקים במקצוע.

כשאנו מדברים על כללי אתיקה, אנו מדברים על אידיאל, על הרמות הגבוהות ביותר ששואפים אליהן. האידיאל מגדיר גם את הקבוצה המקצועית, ומסדיר את השייכות אליה.

כפי שניתן לשים לב, בהגדרות אלה אין התייחסות למוסריותו של איש המקצוע, כמו שאין התייחסות לאנושיותו, חכמתו ועוד תכונות אנושיות חיוניות. תכונות ומאפיינים אלה קשורים לזהותו של כל אדם. לעיתים תהיה להם שייכות לזהותו המקצועית ולעיתים לא. הדיון באתיקה

המקצועית של איש המקצוע לא יברר האם הוא אדם מוסרי או לא, אלא האם הוא אדם מקצועי. ברוב המקצועות, כמעט בכולם יושר וערכים מוסריים אחרים רלבנטיים גם למקצוע, אבל בראש ובראשונה הם רלבנטיים לאנושיותו, להיותו אדם ואדם מקצועי. הם מתפתחים וצומחים במהלך ההתפתחות הפסיכולוגית והאישית של האדם עוד הרבה בטרם מתחילה להתפתח זהותו המקצועית.

### ג. תקנונים וקודים אתיים

האתיקה המקצועית מוסדרת באמצעות תקנון או קוד אתיקה (לדוגמה: קוד האתיקה של הפסיכולוגים בישראל 2004, קוד האתיקה של העובדים הסוציאליים בישראל 1995). זוהי רשימת הנחיות לחברי הקבוצה כיצד להנהיג ולהחיל את ההנחיות בקרב חברי הקבוצה, מי יעשה זאת? כיצד? באילו כלים ובאילו אמצעים ינקוט על מנת לאכוף אותם.

קוד אתיקה כולל בתוכו בדרך כלל שלושה חלקים:

א. תיאור זהות המקצוע שאליו מתייחס הקוד. זהו תיאור שמאפיין את המקצוע בקווים כלליים מספיק, שגם אנשי מקצוע בעלי התמחויות ספציפיות ואר שונים אלה מאלה, ימצאו מכנה משותף בינם לבין עצמם.

ב. רשימת הערכים שהם ערכים אנושיים בסיסיים המנחים את האנשים בפעילותם במסגרת הקבוצה המקצועית. ערכים אלה הם ברובם אוניברסאליים כיושר, מקצועיות, שמירה על חיי אדם, נאמנות, כיבוד האדם וזכויותיו, אחריות חברתית וכיוב. אלה מונחים על ידי ערכים עליונים עוד יותר כגון ערכי הדמוקרטיה, ערכי המשפחה והעם וכו'. הערכים הבסיסיים והמנחים דומים בקודים אתיים של מקצועות שונים, אך לעיתים קרובות סידורם ההיררכי שונה, ומצביע על סדרי עדיפות שונים בין המקצועות השונים לערכים הבסיסיים. הערכים הבסיסיים של הנחיות האתיקה של המחקר המדעי הם: אמת, חופש, אחריות, יושרה, שותפות ומקצועיות.

ג. הסטנדרטים האתיים שהם רשימה קצרה או ארוכה (תלוי בארגון, משך קיומו תנאי הפעולה של חבריו ועוד) של כללי התנהגות ראוייה, שמנוסחים לעיתים במונחים של התנהגות לא ראוייה. ערכי היסוד של קוד אתיקה ממעטים להשתנות בדרך כלל, באשר הם מהווים מתווה מוסרי-ערכי עליון לפעילויות, והם כלליים מאוד.

לעומת זאת הסטנדרטים משתנים חדשות לבקרים, ושינויים אלה מתרחשים עקב פעילות של חברי הקבוצה והשתנות תנאי העבודה ואורחות התרבות והחיים.

קוד האתיקה הוא פרי הסכמה של הקבוצה על האידיאלים שלה, ובמקרה של קבוצה מקצועית - על האידיאלים המקצועיים שלה. היא טורחת על רמתה המקצועית ומשגיחה לא פחות על האיכות המקצועית והמוסרית של בצוע הכללים המקצועיים האלה.

כך יהיה מכנה משותף ניכר בין קודים אתיים של קבוצות של מקצועיות שונות, באשר לערכי היסוד, וכן בקשר ללא מעט סטנדרטים. לכל קבוצה יהיו מאפיינים ייחודיים שיבואו לידי ביטוי ראשית בהכשרה המקצועית ולאחר מכן גם בקוד האתי.

קודים אתיים יכולים להיות בעלי אופי מעניש או בעלי אופי חינוכי. כשהקוד מנוסח בצורה של כללים מגבילים או אסורים, הוא בדרך כלל מציין גם מה הסנקציה שהקבוצה המקצועית יכולה להטיל על מפרי הכללים האתיים, ובכך הוא נוטל על עצמו את האפיון המעניש. כאשר הכללים מנוסחים וכתובים בצורה של הנחיה של הנחיה כיצד יש לפעול באורח אתי, ההיבט המעניש מתחלף בהיבט מחנך ומנחה. אין בכך כדי לשלול קיומן של סנקציות שיושטו על מפירי הכללים, אבל הגישה הכוללת היא של הנחיה מקצועית חיובית ולא פיקוח רודפני ומעניש.

#### **ד. בין אתיקה וחוק**

ישנו ערבוב שכיח בין קודים אתיים וחוקים, והפרק הבא נועד להבהיר בקצרה את ההבדלים ולצמצם את הבלבול.

**חוקים כלליים** הם הכללים המחייבים המסדירים את ההתנהגות של כלל האוכלוסייה במקום כלשהו.

**חוקים מקצועיים** הם חוקים המושתים על בעלי מקצוע בלבד, והם מסדירים את הפעילות המקצועית של אנשי המקצוע אליהם מתייחס החוק. החוקים הללו (דוגמת חוק הפסיכולוגים או פקודת הרופאים) מגדירים מי הוא איש מקצוע, קובעים את הסטנדרטים להכשרתו ולהרשאתו לעסוק במקצוע, וכמו כן קובעים כללי התנהגות ראויים ושאינם ראויים, אלה נקראים כללי משמעת ונידונים בועדות משמעת מיוחדות לנושאים אלה.

החוקים הכלליים והמקצועיים מחוקקים על ידי המחוקק, קרי הכנסת, ואילו כללי האתיקה נקבעים על ידי הקבוצה המקצועית.

קבוצה שלישית של הנחיות וכללי פעולה של בני אדם הם **כללי האתיקה המקצועית** או הקוד האתי, שנקבעים על ידי הקבוצה המקצועית.

שלוש קבוצות אל הכוללות בדרך כלל הנחיות לפעולה, הנחיות לפעולה שגויה, וסנקציות על פעולות לא רצויות.

בדילמה שבין הציות לחוק או לכללי המשמעת לבין שמירה על כללי אתיקה, עוסקים רבים בתחומי האתיקה. גם השאלה מי מכללים אלה מחייב יותר ומי מחייב פחות מעסיקה אנשי מקצוע. על אף הנטייה הרווחת לחשוב כי חוקים הם הנחיות הרבה יותר רציניות ומחייבות את הציבור המקצועי, נראית לי עמדתה של המשפטנית הדגולה סיליה פסברג – וסרשטיין (2003) הקובעת כי הכללים האתיים שואבים את כוחם ממעמד המקצוע, ועל כן מחייבים יותר את בעלי

המקצוע. לדעתה, ואני מקבל אותה במלואה, ככל שכללי התנהגות מקצועיים עוברים מהתחום של כללי האתיקה לתחום של כללי משמעת או חוקים, מעמדו של המקצוע שבכללי עוסקים יורד.

אסא כשר (2003) מדגים במודל סכמטי את יחסי הגומלין שבין החוקים ובין כללי האתיקה. הוא קורא למערכת כולה מערכת הסף והרף.

החוק מסמן את הסף התחתון של ההתנהגות המותרת. כאשר אנו מציירים את הסף החוקי, אנו יכולים לטעון כי כל התנהגות שמתנהלת מתחת לסף זה היא התנהגות לא חוקית ומבצעה עובר עבירה על חוק המדינה, או על חוקי המשמעת המקצועית.

הגדרנו כבר את האתיקה המקצועית כערך עליון נשאר, ובסכמה המטפורית הזו מכנה אותו אסא כשר "רף", אותו קו דמיוני שתמיד שואפים להיות מעליו. על פי מודל זה כל הפעולות שנעשות מעל הרף הן פעולות תקינות מבחינה אתית, (ומן הסתם גם מבחינה חוקית). כל הפעולות שבנעשות בין הסף לבין הרף הן פעולות אשר אמנם הן חוקיות, אך איכותן האתית שנויה במחלוקת. זהו המתחם הבינוני. לדעתו של כשר, כל הפעילויות שנעשות במתחם הבינוני עלולות להתפתח למערכות של פעילויות בעלות גוון עברייני, ועל כן מומלץ להימנע מהן.

את מי משרתים הכללים הללו? את חברי האגודה המקצועית נותני השירות? את קהל הלקוחות הנותן אימון באנשי המקצוע וחשוף להיות נפגע מהם? תלוי מאיזו זווית אנו מסתכלים על המערכת האתית.

מהבחינה הפרופסיונאלית, זהו האינטרס של כל קבוצה מקצועית להגן על קיומה באמצעות כללים ברורים של התנהגות מקצועית שתבטיח כי כל חבר בקבוצה הוא ראוי, מוכשר, מסוגל ומבצע את פעולותיו בצורה הטובה ביותר כך תישמר יוקרתו האישית וכן תשמר גם יוקרת הארגון המקצועי.

החברה מנסה לכפות פיקוח על אנשי המקצוע ולהגן על הצרכנים באמצעות חיוב אנשי המקצוע להנהיג כללים מקצועיים. חלק הן הנחיות מקצועיות גרידא, ובהן נתונות למשל כל ההנחיות להתמחות ולהכרה מקצועית של כל הארגונים המקצועיים. חלקן קשורות לאורחות ההתנהגות המקצועית בפועל ומזוהות עם עקרונות האתיקה המקצועית.

על פי תפיסה זו מטרת הכללים של האתיקה המקצועית לגרום למינימום של נזקים באמצעות הפעולה המקצועית. ממבט זה המטרה של כללי האתיקה היא להגן על הצרכן מפני פעולה לא מקצועית ולעיתים לא ראויה של איש המקצוע.

לדעתי יש לראות באתיקה המקצועית מערכת משולבת של כללים שבאים להגן בו זמנית על אנשי המקצוע ועל מקבלי השרות. הנחת המוצא שלי בשילוב זה היא של תום לב ויושרה משני הצדדים.

הצרכן בא לקבל בתום לב עזרה וסעד לבעיותיו, ואיש המקצוע המוכשר לכך בא בתום לב ובכוונה רצינית לסייע לו ככל יכולתו ובכליו המקצועיים. כללי האתיקה שומרים על שני הצדדים מפני חריגה אפשרית.

#### ה. תפקידיהן של ועדות לאתיקה מקצועית.

ועדת אתיקה משמשת תמיד חוליה מתווכת בממשק שבין הציבור הרחב ואנשי המקצוע. היא יכולה לעסוק הרבה בהנחלה של כללי התנהגות מקצועית ראויה הן באמצעות יוזמה של פעילות כזו הן באמצעות דיון בשאלות שמופנות אליה. גם בתפיסה זו לא תוכל ועדת האתיקה לשחרר עצמה מדיונים בהפרות של כללי אתיקה, ובמידת הצורך תצטרך לשמש כוועדה מענישה. ויתור של ועדת האתיקה על תפקיד זה, יגביר את אי הנחת שבחיכוך שבין אנשי המקצוע והציבור הרחב המקבלים את שירותיהם, ויכול בצורה כזו לפגוע במקצוע, במעמדו ובעקבות כך גם בעוסקים בו. השאלה שמתעוררת לא פעם עם התהוותה א עם גילוייה של חריגה מקצועית היא - מה בעצם התפקיד שמוטל על הגוף המברר את הבעיות האתיות ביחס לחבריו. האם זהו גוף מעניש? גוף מחנך? ובשני האופנים: כיצד הוא פועל?

על פי הגישה המענישה בעבירות אתיקה הן עבירות לכל דבר, ויש להיענש עליהן. כל גוף מקצועי יוצר לעצמו מערכת סנקציות אותן הוא מתיר לוועדת האתיקה להפעיל כנגד כל חבר שחרג מכללי האתיקה המקצועית. סנקציות אלה הן בדרך כלל בצורה של נזיפה, אזהרה, הרחקה לזמנים שונים מחברות בארגון, ולעיתים קנסות כספיים. הגישה שבסיס ועדות אתיקה בעלות השקפה כזו היא שהמעידה שמעד החבר בארגון בעברו עבירה אתית היא כזו שמצריכה הענשה, שתמנע מעידה כזו בעתיד לבוא בבחינת יראו וייראו.

על פי הגישה המחנכת שהולכת ורווחת יותר ויותר בשנים האחרונות בקרב קבוצות מקצועיות רבות, עבירה אתית אינה עבירה במובן הפלילי של המילה, ועל כן אינה ראויה לעונש. זהו כשל מקצועי, שנובע מאי הכרה מספקת או מאי ניסיון מספיק או מחוסר הכשרה מספקת בתחומי המקצוע. הנחת העבודה בגישה זו היא לא מה הסנקציה שיש לנקוט, אלה מה ניתן לעשות כדי להראות לאיש המקצוע שכשל מהי הדרך הראויה לפעולה מקצועית - קרי לחנכו או להכשירו. אתיקה מקצועית אינה עוסקת בשאלות של מוסר ואורחות התנהגות אלא באורחות התנהגות מקצועית.

חשיבה אתית היא לא חשיבה מוסרת גרידא. היא חשיבה מקצועית-מוסרית, והתמודדות מתמדת עם דילמות והתנגשויות מקצועיות שאינן ברות פתרון קל. היא משקפת את מוסר הנאמנות לערכים של עבודה מקצועית ברמה הגבוהה ביותר.

שאלה נכבדה מאוד היא כיצד מנחילים אתיקה מקצועית? בהוראה? בהנחיה? בחינוך?

לדעתי לחשיבה אתית בראש ובראשונה מחנכים : מראים, מצביעים, מאירים, מפנים תשומת לב, מעירים, מכוונים. בדרך כלל חינוך הוא עניינם של הורים ומורים. ולדעתי גם חינוך למחשבה אתית בפסיכולוגיה יישומית או מחקרית הוא עניין למורים ולמדריכים, וזאת בהשראתן של הועדות לאתיקה מקצועית בכל תחום מקצועי.

אני מאמין כי הבסיס המוסרי ליסודות החשיבה האתית המקצועית נוצר כבר בילדות. את היסודות המוסריים של חשיבה זו לא נוכל ללמד, או להכשיר אליהם, או לעצב אותם אצל מי שהם נעדרים בארגז הכלים הפסיכולוגיים שלו. כך לדעתי מעידות ושגיאות אתיות חמורות ברמה המקצועית (בניגוד למשל לאי-ידיעה, או אי-יכולת מקצועית מספקת) בראשית הדרך, הן בעלות פרוגנוזה לא טובה מבחינת ההתפתחות המקצועית של איש המקצוע הזוטר. ביטוייה של חשיבה אתית בעבודה, יבואו לכלל ביטוי בכל התנסויות העבודה היום יומיות. לדעתי על אנשי המקצוע הבכירים, להיות ערים יותר להיבטים אתיים בעבודה המקצועית, ולהצביע עליהם לא פחות בקפדנות משהם עושים כך בתחומים המקצועיים המובהקים. החשיבה האתית נוגעת בצורה ברורה לחשיבה המקצועית.

דרך נוספת לחינוך למחשבה אתית היא באמצעות כנסים מקצועיים וימי עיון. יש נושאים מגוונים, זוויות ראייה מורכבות. כפי שבנושאים מקצועיים, המטפלים לסוגיהם כל כך מצטיינים בלימוד ובעיון מזוויות מגוונות, כן גם בתחום זה, נראה לי שיש להגביר את תשומת הלב לאימוץ החשיבה האתית בעשייה המקצועית.

בצד הדגשת תשומת הלב, וההיבטים ההתרחשתיים, יש לטפח את ההשכלה והידע בתחומי אתיקה. פה מדובר יותר על היכרות עם כללי האתיקה המקצועית, עם החוקים הרלוונטיים לעבודה המקצועית, ועם הקונפליקטים האפשריים ביניהם, זאת כדי לשלבם בתהליכי העבודה המקצועית. אלו יכולים בהחלט להיות נלמדים בסמינרים, השתלמויות וקורסים. יש דעות שונות על הדרך היעילה ביותר ללמוד שאלות אתיות: סמינר קליני, סמינר מחקר? שיעור פרונטאלי? כנראה ששילוב בין כל האפשרויות הוא אופטימאלי.

גם לועדת האתיקה המקצועית יש תפקיד חינוכי. בצד פעילותן כגורם שדן בתלונות, עליהן להפוך את נושאי התלונות לחומרים לימודיים, באמצעות פרסום מקצועי נאות ואתי של נושאים שעלו לדיון.

בהקשר המחקרי יש להזכיר גם את ועדות הלסינקי לבקרה מחקרית (רובין וקורן, 2003). ועדות אלה שהוקמו על ידי מרכזי מחקר לאחר מלחמת העולם השנייה, נועדו לפקח על ההקפדה האתית, הן המדעית מקרית והן האנושית בביצוע מחקרים שנעשים על נבדקים אנושיים, ובעיקר לגבי נבדקים חולים או פגועי גוף ו/או נפש. ועדות הלסינקי שבארצות הברית מכונות ועדות בקרת

איכות מוסדיות, מעריכות את איכות המחקרים המוצעים, בודקות את הפרוצדורות וההליכים שנדרשים למחקר, ולעיתים אפילו את עלותו והתועלת המצופה ממנו. בכך הן תורמות לאיכות הראויה של המחקר, ולא כפי שטועים לחשוב מפקחות על טוהר המידות של החוקרים.

### **סיכום**

לכל מקצוע יש זהות ומאפיינים ברורים למדי. אנשי המקצוע שעוסקים במקצועם הם שיקבעו את זהות המקצוע את הערכים המנחים אותו, את דרכי ההתנהגות המקצועית הראויה להם והצפויה מהם, ואת גבולות המקצוע. כל אלה יחד יחברו להגדרה של אתיקה מקצועית של המקצוע, כלומר פעילות מקצועית המבוססת על מערכת של הבטחות ואיזונים בין מרכיבים שמאפיינים את איש המקצוע. איזון זה כשנשמר הוא הוא הקובע את אורחותיו המקצועיות הראויות של איש מקצוע באשר הוא. אש יכול הוא לקבוע כי נוהג הוא באתיקה מקצועית ראויה, שכאמור אינה נגזרת ישירה של רמתו המוסרית.

### **בבליוגרפיה**

וסרשטיין-פסברג, ס' (2003) אתיקה וחוק. מתוך גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל ( עורכים). *סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי*. פרק 3, עמ' 74-52. ירושלים הוצאת מאגנס.

כשר, א' (2003). אתיקה מקצועית. מתוך גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל ( עורכים) . *סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי*. פרק 1, עמ' 29-15. ירושלים הוצאת מאגנס.

קוד האתיקה של העובדים הסוציאליים בישראל 1995  
קוד האתיקה של הפסיכולוגים בישראל 2004,  
רובין, ש' קורן ד' (2003). אתיקה מחקרית: רקע בסיסי והצעות מעשיות. מתוך גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל ( עורכים) . *סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי*. פרק 37, עמ' 619-603, ירושלים הוצאת מאגנס.

שפיר, ג' (2003). מקצועיות. מתוך גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל ( עורכים) . *סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי*. פרק 4, עמ' 87-75. ירושלים הוצאת מאגנס.  
שפיר, ג' (בדפוס) . אתיקה במחקר בפסיכולוגיה. מתוך רות לנדאו וגבי שפיר (עורכים). *אתיקה במחקר*. הוצאת מאגנס, ירושלים.

